

Özel gereksinimli bireylerin sosyal beceri gelişimleri: yaratıcı dramanın etkisi

Elif Birol ¹, Sefa şahan Birol ²

z

Edinilen sosyal beceriler bireyin toplum içinde sağlık ilişkiler kurmasında ve kabul görmesinde önemli bir ölçüttür. Bu bağlamda araştırmada, yaratıcı drama etkinliklerinin özel gereksinimli bireylerin sosyal beceri kazanımlarına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma Karaman ili Karaman zel Eğitim Uygulama Okulundaki 2 zel eğitim ğretmeni ve 4 kadın 4 erkek olmak üzere 8 orta düzey zihinsel engelli ğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma nitel bir çalışmadır ve durum çalışması olarak desenlenmiştir. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Tüm veriler; gözlem, görüşme, araştırmacı notları, ön test- son test ve yaratıcı drama tekniğinin uygulanması ile elde edilmiştir. Veriler tümevarımcı veri analizi, içerik analizi ve betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Sonuç olarak, uygulanan yaratıcı drama etkinlikleri neticesinde belirlenen temalar kapsamında hem anlamlı hem de anlamsız sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında; orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin yaratıcı drama etkinliklerine başlamadan önceki sosyal beceri düzeylerinin düşük seviyede olduğu belirlenmiş olmasına karşın, yaratıcı drama tekniğinin orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin sosyal becerilerinin gelişimine olumlu katkı sağladığu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Yaratıcı drama
Sosyal beceri
Orta düzey zihinsel engelli
Özel gereksinim
Öğrenci

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 13.07.2023
Kabul Tarihi: 21.04.2025
Elektronik Yayın Tarihi: 28.07.2025

DOI: 10.15390/ES.2025.2569

Giriş

Engelli bireyler özelliklerinden dolayı günlük yaşama katılımda sınırlılık gösterirler. Bireyin fiziksel ve zihinsel olarak sınırlı aktiviteye sahip olması, onun toplum tarafından farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmesine sebep olmaktadır (Kara cal vd., 2021). Özel gereksinimli bireyler, gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından çeşitli nedenlerle akranlarından beklenen düzeyde farklılık göstermektedir (Avşaroğlu ve Güleş, 2019). Özel gereksinimli bireylerin eğitimindeki en önemli amaç; onlara bağımsız yaşam becerilerini kazandırarak bu bireylerin yaşam kalitelerini arttırmalarına yardımcı olmaktır. Başarı için gerekli temel beceriler, uyum için gerekli beceriler, günlük yaşam becerileri (Cavkaytar, 2000) temelinde sosyal beceriler bağımsız yaşam becerileri olarak ifade edilmektedir.

¹ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Karaman, Türkiye, elifaydin@kmu.edu.tr

² Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Karaman, Türkiye, sahanbirol@kmu.edu.tr

Sosyal beceriler, sosyal bağlamlarda pekiştirmeyi en üst düzeye çıkaran ve sosyal kabulü artıran davranışlardır. Bireyin beceri kullanımı konusunda bilgi sahibi olmadığı bir kazanım eksikliği veya motivasyon, kaygı gibi engeller becerinin gösterilmesini sınırlar. Sosyal beceri öğretiminin amaçları doğrultusunda, mevcut sosyal beceri eksikliğinin türünü belirlemek önemlidir (Radley ve Dart, 2022). Başka bir ifadeyle sosyal beceriler, sosyal olarak kabul edilebilir davranışlar ve başkalarıyla uygun şekilde etkileşim kurma yeteneği olarak tanımlanır (Gresham, 2016). Sosyal becerilerdeki yeterliliklerini geliştirmeye yönelik eylemler, sosyal ağlarının geliştirilmesine katkıda bulunabilir. Arzulanan ve anlamlı ilişkiler olarak anlaşılan kişilerarası ilişkiler, insanların yaşamlarının tüm alanlarını etkiler ve sosyal katılımı kilit bir faktördür (Diaz-Garolera vd., 2022).

Öğrenme ve gelişme, bireyler için dinamik ve etkileşimli bir süreçtir. Okullar gençlerin sadece başarılı olma kapasitesi için değil, aynı zamanda gelişme kapasitesi, sosyal ve duygusal yeterlilikleri geliştirmek için mevcut fırsatların ve destekleyici okul koşullarının deneyiminin ürünüdür. Okullar, sistem liderlerinden, personelden ve gençlerden oluşan birbiriyle ilişkili bir dizi ilişkisel ve yapısal süreçten oluşan öğrenme ekosistemleridir. Bu aktörler arasındaki ilişkisel süreçler; öznel deneyimler ve nesnel güvenlik, bağlılık ve aidiyet, akademik meydan okuma ve katılım, kapsayıcılık, eşitlik ve sosyal ve duygusal destek ölçümlerini içeren öğrenme koşullarını oluşturur (Berg vd., 2022).

Sosyal beceri, bireylerin bulundukları sosyal ortamlara uygun davranmalarına, toplum içerisinde yer edinebilmelerine ve kişilerarası iletişimlerini olumlu bir şekilde gerçekleştirebilmelerine etki eden tutum, davranış ve düşüncelerin genel adıdır. Sosyal beceri kazanımı yaşamın ilk yıllarından itibaren başlar ve hayat boyu devam eder. Toplumsal yapının sağlamlığı için oldukça önemli olan sosyal becerilerin öğrenimi gelişi güzel olmamalıdır. Sosyal beceriler eğitim sistemi içerisinde planlı programlı bir şekilde öğretilmeli ve bireylere bu becerilerin günlük hayatta uygulamaya dönüştürülmesine yönelik fırsatlar verilmelidir (Samancı, 2017). Özel eğitime ihtiyaç duyulan bireylerde yapılacak olan aktivitelerde uzun vadeli hedefler ele alınmalıdır. Bu hedefler engelli bireylerde bazı yönleri geliştirmeyi amaçlar. Bunlar; olumlu benlik kavramı, sosyal yeterlilik, motor becerilerde gelişim, fiziksel ve motor uygunluk, serbest zaman becerileri, gerilimi giderme, oyun becerileri ve yaratıcı ifadelerdir (Koparan, 2003). Bu fırsatların sunulması noktasında kullanılabilecek yöntemlerin birisi de yaratıcı dramının eğitim sistemi içerisinde özel gereksinimli bireylere yönelik planlanmasıdır.

Yaratıcı drama yazılı bir metne dayanmaz ve katılımcılarda sahnelenme kaygısı yoktur. Çoğunlukla grup çalışmaları içinde zaman zaman da bireysel olarak doğal akışında gerçekleşir (Briones vd., 2022). Yaratıcı drama öğrencilere “-mı gibi” bir ortam sunar ve öğrencilerin kendilerini güvende hissetmesine yardımcı olur. Böylelikle öğrenciler, üzerinde psikolojik baskı olmadan kendini ifade edebilirler (Hong ve Hong, 2022; Kasilingam ve Ajitha, 2022). Yaratıcı dramada öğretmen, öğrencileri başkalarıyla kıyaslayarak değerlendirmek yerine, öğrencilerin canlandırmalardaki dramatik hareketlerini, ekip çalışmasını ve zamanlamasını analiz ederek kişisel değerlendirmeler yapar (Önalın Akfırat, 2004). Başbuğ ve Adıgüzel’e (2019) göre; öğrenciyi öğrenme ortamında aktif kılan, kolay ve kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirmeye en fazla yardımcı olan yöntemlerden birisi yaratıcı dramadır. Yaratıcı drama yöntemi dünyadaki evrensel, sosyal, etik, ahlaki ve soyut kavramları anlamlı hale getiren bir araçtır (San, 1990). Başka bir ifadeyle yaratıcı drama; bir yaşam pratiği ve bireylerin kişisel gelişimiyle yakından ilgilidir. Katılımcıların düşünme, dinleme, konuşma ve iletişim becerileri kazanmalarına yardımcı olarak problem çözme, plan yapma gibi yaşam becerileri kazanmalarına da etki eder (Adıgüzel, 2013). Bu kazanımlar çerçevesinde, yaratıcı drama; canlandırmalar yoluyla gerçek dünya ve kurgusal dünya arasında gidip gelmeye olanak sağlayarak, çevresiyle iletişim kuran ve geliştiren, ifade gücü artmış, imgesel düşünebilen bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Adıgüzel, 2020). Çünkü, yaratıcı drama, yaşamın modelini çıkardığımız ve yaşamı daha iyi anlamamızı sağlayan, katılımcıların kendilerinden farklı olan insanların sorunlarını ve değerlerini öğrendiğini, duyarlı oldukları rolleri üstlendikleri ve aynı zamanda bir grup içinde çalışmayı öğrendikleri, gözleyerek başkalarının aynı durumlarda neler yaptıklarını anlama olanağı buldukları ve pek çok sanatsal beceriyi de bir araya getiren bir süreçtir (Önalın Akfırat, 2006).

Türkiye’de yapılan bazı çalışmalar (Arbay ve Akfırat, 2012; Kaya ve Eratay, 2009) yaratıcı drama yönteminin özel gereksinimli bireylerin sosyal beceri gelişimindeki etkililiğini ortaya koymaktadır. Önalın Akfırat (2004), yaratıcı drama yöntemi ile hazırlanan sosyal beceri eğitimi programının 10-12 yaş işitme engellilerin sosyal becerileri öğrenmede etkili olduğunu tespit etmiştir. Arslan (2019) zihinsel yetersizliği olan bireylere uyguladığı yaratıcı drama programı sonrasında bu bireylerin sosyal becerilerinde olumlu değişimler olduğunu, yardım almadan gereksinimlerini daha rahat karşılayabildiklerini belirlemiştir. Sevgi-İçyüz (2019) yaratıcı drama yönteminin otizmli öğrencilerin sosyal becerilerinin gelişiminde ve yeni beceriler edinmelerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Boran (2010), hafif zihinsel yetersizliği olan çocuklarda, yaratıcı dramanın, temel sosyal becerilerin gelişiminde, saldırgan davranışlarla başa çıkmada, bilişsel beceriler ve ilişkiyi başlatma becerilerinde geliştirici bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Baysan (2014) yaratıcı drama yönteminin, öğrencilerin iletişim kurma becerilerinin gelişimine, duygu durumuna göre uygun tepki vermesine ve sosyal becerilerini geliştirmede katkı sağladığı sonucuna varmıştır. Bilgiç ve Alımtırım (2024), yaratıcı drama yöntemi ile, özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma uygulamaları sürecinde derslere daha etkin katıldıklarını, öğrenmelerinin daha kalıcı olduğunu, dil gelişimlerine olumlu katkı sağlandığını, sosyal beceri ve dil becerisi kazandıklarını belirtmişlerdir.

Uluslararası alanda yapılan çalışmalarda da yaratıcı dramanın sosyal beceri gelişimi üzerindeki katkıları değerlendirilmiştir. Wright (2008) yaptığı yaratıcı drama çalışmalarında çocukların empati yeteneklerinin geliştiğini saptamıştır. Roy (2007) yaratıcı drama uygulamalarıyla özel gereksinimli çocukların yaşamlarının farklılaştığını ve mutlu olduklarını belirlemiştir. George (2000), özel gereksinimli çocuklarla yürüttüğü yaratıcı drama çalışmaları aracılığıyla bu bireylerin düşük olan akademik başarı ve özgüvenlerinin yaratıcı drama yoluyla arttığını ve kendilerini daha değerli hissettiklerini saptamıştır. Mentzer ve Boswell (1995), zihinsel ve davranışsal bozuklukları olan çocuklarda yaratıcı dramaya dayalı öğretim uygulamalarının, çocukların sosyal gelişimlerinde önemli katkıları olduğunu ortaya koymuştur.

Eğitim ortamlarına bu farklılıkların yansması ve sosyal beceri eğitimi amacıyla uygulanacak yaratıcı drama etkinliklerinin, özel gereksinimli bireylerin gelişimlerine katkı sağlamada bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu sebeple özel gereksinimli bireylerin sosyal beceri kazanımlarına fırsat verilmesi ve eğitim ortamının etkinleştirilmesi adına gerçekleştirilecek faaliyetler önem arz etmektedir. Zihin engelli çocuklar ağırlık derecelerine göre; psikolojik sınıflama yaklaşımı, eğitsel sınıflama yaklaşımı olmak üzere iki şekilde (Ersoy ve Avcı, 2000; Işıkhān, 2005; Yanardağ, 2001, aktaran Avşaroğlu ve Okutan, 2018) sınıflanmaktadır. Her iki sınıflamada da engel durumlarına göre eğitim ve gelişim hizmetleri sağlanarak onların yaşama hazırlanması gerekmektedir. Orta düzeyde zihinsel yetersizlik; zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki sınırlılık nedeniyle temel akademik, günlük yaşam ve iş becerilerinin kazanılmasında özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine yoğun şekilde ihtiyaç duyan bireyi ifade etmektedir (Resmi Gazete, 2006, aktaran Sevimli, 2022). Başka bir ifadeyle, bireyin gecikmeli bir konuşma ve dil gelişimi, sosyal duygusal ve davranış problemleri ile temel okuma yazma ve sayma becerilerinin kazanılmasında ortaya çıkan gecikme durumudur (Oyal, 2022). Zihinsel engelliler, engelli çocuklar grubu içerisinde en sık görülen grup olmasına rağmen zihinsel engelliler ile ilgili yanlış bilgilendirmelerde mevcuttur. Bu grupta yer alan çocukların engellerini aşamayacakları yönünde yanlış algılar vardır. Zihinsel engelli çocukların yaklaşık %85’i eğitilebilir düzeyde olup gerekli imkânlar sağlandığında bu engelini aşma imkânına sahip olabilecektir (İlhan, 2009). Bu çalışma sonuçlarının özel gereksinimli bireylerin sosyal beceri gelişimlerine katkı sağlamada bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşımla; zihinsel yetersizliği olan bireylere sosyal beceri kazandırmada ve bu becerileri kullanmadaki gelişimlerine, yaratıcı dramanın etkisini belirlemek amacı temel alındığında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin yaratıcı drama etkinliklerine başlamadan önceki sosyal becerileri ne düzeydedir?
2. Orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin yaratıcı drama etkinliklerine katılımlarından sonraki sosyal becerileri ne düzeydedir?
3. Araştırmacı tarafından gerçekleştirilecek gözlem ve tutulacak araştırmacı notları ve orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerle yapılacak yaratıcı drama derslerinin uygulanması sonrasında araştırmacının önerilerine ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Belirlenen araştırma amacı doğrultusunda nitel araştırma yaklaşımı kapsamında izlenen araştırma süreci Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Süreci

Araştırma Deseni

Bu araştırmada; toplum içerisinde var olan olayların kabul edilmesi, buna karşı uygun bir bakış açısı geliştirme, mevcut çalışmanın tasarlanması, veri toplama, verileri analiz etme, verileri yorumlama şeklinde bir planlama söz konusudur. Bu bağlamda araştırma nitel bir çalışmadır. Nitel araştırmalarda katılımcı sayısı araştırmacının ne öğrenmek istediğine, araştırmacının amacına, neyin güvenilir ve kullanışlı olduğuna ve sahip olunan zaman ve kaynaklarda neler yapılabileceğine bağlıdır.

Zihinsel yetersizliği olan bireylere sosyal beceri kazandırmada ve bu becerileri kullanmadaki gelişimlerine yaratıcı drama etkinliklerinin etkisini belirlemek amaçlandığından araştırma, durum çalışması olarak desenlenmiştir. Bu desende birçok durum, güncel olay, grup, sosyal ve politik olay derinlemesine incelenmektedir (Creswell, 2013; Merriam ve Tisdell, 2015; Patton, 2014). Nitel araştırmada durum çalışması, bir olayın yoğun bir biçimde çalışılmasıyla ilgilidir (Glesne, 2013). Eğitimde “niçin” ve “nasıl” sorularına cevap aranmaktadır. Durum çalışmasının farklı türleri vardır. Bu araştırmada bütüncül tek durum deseni benimsenmiştir. Bütüncül tek durum deseni genel standartlara uymayan, aşırı, aykırı veya kendine özgü durumların çalışılmasında kullanılmaktadır. Araştırmada bütüncül tek durum deseni tercih edilmesinde şunlar belirleyici olmuştur: 1) Orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin yaratıcı drama aracılığıyla sosyal becerilerinin geliştirilme süreci araştırmada incelenen durum olarak kabul edilmiştir. 2) Bu durumun doğrulanması veya çürütülmesi amaçlanmıştır.

Ayrıca bu araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak tanımaktadır. Araştırmacı seçilen durumlar bağlamında doğa ve toplum olaylarını ya da olgularını anlamaya ve bunlar arasındaki ilişkileri keşfedip açıklamaya çalışır. Ölçüt örnekleme kullanılan araştırmalarda da gözlem birimleri belli niteliklere sahip kişiler, olaylar ya da durumlardan oluşturulabilir. Bu durumda örneklem için belirlenen ölçütü (temel nitelikleri) karşılayan birimler örnekleme alınırlar. Bu çalışmada örneklemin belirlenmesinde katılımcıların orta düzeyde zihinsel engelli olmaları ve 3. Kademede eğitim öğretim alıyor olmaları şeklinde iki temel ölçüt dikkate alınmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Yayın Etik Kurulu'nun 01-2022/08 sayılı kararı ile onaylanmış olup, çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için Karaman İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 11.03.2022 tarih ve E-99371540-605.01-45541391 sayılı yazı ile gerekli izin alınmıştır. Ayrıca, "aydınlatıcı onam formu" ve "veli onam formu" ile çalışma için katılımcılardan ve velilerinden gerekli yazılı izinler alınmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışmanın amacı doğrultusunda, iki farklı çalışma grubu oluşturmaya ihtiyaç duyulmuştur. Öncelikle yaratıcı drama etkinliklerinin uygulanacağı öğrenci grubundan sorumlu olan iki özel eğitim öğretmeni belirlenmiştir. Bu durumun belirlenmesinde, çalışma grubundaki öğrenciler hakkında en doğru bilgiyi aktarabilecek olmaları önemli bir ölçüt niteliği taşımaktadır. Çalışmada öğrencilerin davranışlarına ilişkin bilgi edinilmesi, öncelikli aşama olarak ele alınmıştır. Çünkü çalışma kapsamındaki öğrencilere, gerekli ve yeni olan sosyal becerileri kazandırma öncesinde, mevcut davranışlarına ilişkin bilgiye sahip olmanın çalışma açısından daha doğru ve gerçekçi bir yaklaşım sağlayacağı fikri benimsenmiştir.

Diğer bir aşamada ise; orta düzeyde zihinsel engelli tanısı almış öğrenciler ile çalışma sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda, yaratıcı drama etkinliklerinin uygulanacağı çalışma grubu, Karaman Özel Eğitim Uygulama Okulu'nda eğitim ve öğretim gören 15-19 yaş aralığında 4 erkek ve 4 kadın olmak üzere toplam 8 orta düzeyde zihinsel engelli öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma grubunun belirlenmesinde yaş kriteri ve zihinsel engel düzeyleri araştırmanın uygulanabilirliği açısından önemli kriterler olarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışma kapsamına dâhil edilen araştırma grubundaki öğrencilerin tümünün aynı sınıf içerisinde bulunması ve ortak özel eğitim öğretmenleri tarafından eğitiliyor olmaları da etkinliklerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi adına gerekli bir ölçüt olarak kabul edilmiştir.

Katılımcılarla gerçekleştirilecek çalışma süresince özel eğitim öğretmenlerinin eşliğinde çalışmanın yürütülmesi esas alınmıştır. Katılımcıların orta düzeyde zihinsel engelli olmalarından dolayı ise katılımcılara araştırmanın niteliği hakkında açık ve anlaşılabilir bir açıklama yapılması kapsam dışında tutulmuştur. Çalışmaya, uygulanacak yaratıcı drama etkinliklerine katılabilecek düzeyde olan 3. Kademe'de yer alan ve orta düzeydeki zihinsel engelli öğrenciler dâhil edilmiştir. Bu bireylerin engel durumlarına göre eğitilebilir olmaları ve hedeflenen sosyal beceri kazanımlarına dönüt verebilecek durumda olmaları, çalışmayı olumlu yönde etkileyeceği düşüncesini oluşturmuştur. Bunun haricinde, 1. Kademe (ilkokul), 2. Kademe (ortaokul) ve ayrıca her üç kademedeki otizmli öğrenciler yaş kriteri ve engel durumları göz önünde bulundurularak araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Araştırmaya katılan orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin ve özel eğitim öğretmenlerinin isimlerinin gizli tutulması için her bir katılımcıya ayrı kod isimler verilmiştir. Öğrenciler için katılımcı ifadesine karşılık gelen "K" kodu, özel eğitim öğretmenleri için ise "Ö" kodu kullanılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Engellilik Türü
K1	Erkek	15	Orta Derecede Zihinsel Engellilik
K2	Kadın	14	Orta Derecede Zihinsel Engellilik
K3	Kadın	19	Orta Derecede Zihinsel Engellilik
K4	Kadın	17	Orta Derecede Zihinsel Engellilik
K5	Erkek	17	Orta Derecede Zihinsel Engellilik
K6	Kadın	18	Orta Derecede Zihinsel Engellilik
K7	Erkek	14	Orta Derecede Zihinsel Engellilik
K8	Erkek	17	Orta Derecede Zihinsel Engellilik
Katılımcı	Cinsiyet	Profesyonel Experience	Mezuniyet
Ö1	Kadın	9	İşitme engelli Öğretmen
Ö2	Kadın	3	Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik

Tablo 1 incelendiğinde; araştırma kapsamındaki öğrencilerden toplam 8 katılımcının 4'ünün kadın 4'ünün erkek olduğu, yaşlarının 14-19 yaş aralığında yer aldığı ve tümünün orta düzeyde zihinsel engelli bireylerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcı öğretmenlerin ise tümünün kadın ve 3 ile 9 yıl aralığında mesleki deneyime sahip ve mezuniyet alanlarının farklı olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmacılar ve Roller

1.Araştırmacı: Araştırmacı yaratıcı drama eğitmenliği belgesine sahiptir. Görev yaptığı kurumda hem lisans hem de yüksek lisan eğitimlerinde yaratıcı drama dersini yürütmektedir. Araştırmacı bu çalışmada çalışma grubuna uygun yaratıcı drama etkinliklerini belirlemiş ve kendisinin liderliğinde çalışma grubuyla etkinlikleri gerçekleştirmiştir.

2.Araştırmacı: Veri toplama aşaması öncesinde görüşme sorularının hazırlanması aşamasına katkı sağlamıştır. Ayrıca özel eğitim öğretmenleriyle gerçekleştirilen görüşmelerde ve sekiz haftalık yaratıcı drama etkinliklerinin uygulanması esnasında katılımcı gözlemci olarak araştırmacının verilerinin oluşturulmasında rol almıştır.

Araştırma Ortamı

Araştırmanın gerçekleştirildiği Karaman Özel Eğitim Uygulama Okulunda var olan uygulama evi, müzik atölyesi ve okulun bahçesi yaratıcı drama etkinliklerinin uygulanmasında kullanılmıştır. Uygulama evi, öğrencilerin uygulama okulu dışındaki normal yaşantılarına hazırlanması ve sosyal yaşantılarına daha rahat uyum sağlayabilmeleri için gerekli olan bir ev ortamına sahiptir. Mevcut donanımlar yaratıcı drama etkinliklerinin uygulanmasında araştırmacıya kolaylık sağlamıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmacının verileri Karaman ili Karaman Özel Eğitim Uygulama Okulunda 2021–2022 Eğitim ve Öğretim yılının ikinci döneminde toplanmıştır. Sosyal beceriler birçok araştırmacı tarafından farklı sınıflandırılmıştır. Bu çalışmadaki çalışma grubunun zihinsel engellilik düzeyi, yaşları ve yaratıcı dramayla etkinliklerinin uygulanabilirliğine uyumlu olma durumu göz önünde bulundurulduğundan; çalışmada yaratıcı drama yöntemine dayalı sosyal beceri kazanımı için, Caldarella ve Merrell'in (1997), sosyal becerilerin boyutlarını belirledikleri ve ayrıntılı bir şekilde sınıflandırdıkları çalışması dikkate alınmıştır.

Çalışma da veri toplam beş aşamayı kapsamaktadır. Birinci aşamada araştırmacılar, yaratıcı drama etkinlikleri öncesinde çalışma grubuyla tanışma ve kaynaşma amaçlı toplam iki ders saati (80 dakika) mevcut derslere katılım sağlamışlardır.

İkinci aşama, belirlenen çalışma grubuna ait sınıfın özel eğitim öğretmenleriyle gerçekleştirilmiş olan görüşme yöntemidir. Bu yöntemde çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin yaratıcı drama etkinliğinin uygulanması öncesindeki durumları hakkında bilgi edinmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Katılımcı öğrencilerin iki farklı özel eğitim öğretmeniyle yapılan görüşmeler; birbirinden farklı günlerde, ders saatleri dışında ve kendi iş yerlerinde okul yönetimi tarafından belirlenen uygun bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler her bir öğrenci için ortalama 30 dakika sürmüş ve yapılan görüşmeler ses kayıt cihazıyla kayda alınmıştır.

Üçüncü aşama ise; katılımcı öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin tespiti için araştırmacılar tarafından hazırlanan ve özel eğitim öğretmenleri tarafından değerlendirilen sosyal beceri düzeyi tespiti formunun ön test şeklinde doldurulmasıdır. Caldarella ve Merrell (1997) yaptıkları meta analizi sonucu çocuk ve ergen sosyal becerilerinde beş boyut saptamışlardır (Önalın Akfırat, 2006). Çalışmada sosyal beceri düzeyi belirleme formu belirtilen bu beş boyut ve kapsadıkları beceriler esas alınarak hazırlanmıştır. İlgili form "akran ilişkili beceriler", "kendini denetleyebilme becerileri", "akademik beceriler", "uyuma becerileri", "atılganlık becerileri" olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır ve alt boyutlar kapsamında toplamda 31 ifade yer almaktadır. Davranış biçimini ortaya koyan her bir ifadenin düzeyini belirleyebilmek amacıyla numaralandırma düşükten yükseğe doğru (1'den 10'a kadar) onlu likert şeklinde hazırlanmıştır.

Dördüncü aşama, ders ortamının kullanıldığı ve araştırmacı tarafından yaratıcı drama tekniğinin uygulandığı etkinliklerin gerçekleştirilmesidir. Etkinliklerin hazırlanmasında, sosyal beceri yetersizliklerinin iyileştirilmesi esas alınmıştır. Ayrıca etkinlik süresi; yaratıcı drama aşamaları “ısınma-hazırlık çalışmaları, canlandırma, değerlendirme-tartışma” ve kazandırılması hedeflenen sosyal beceri alanları dikkate alınarak planlanmıştır. Bu aşamada; kazandırılması amaçlanan sosyal beceriye göre, özel eğitim öğretmenlerinin bazen etkinliğe katılımcı bazen de gözlemci pozisyonunda olmalarının sağlanması esas alınmıştır. Yaratıcı drama etkinlikleri haftada iki kez ve bir ders saati (40 dakika) olarak gerçekleştirilmiştir. Yaratıcı drama etkinlikleri sekiz hafta ve haftada iki gün ve bir ders saati olacak şekilde planlanmıştır. Yaratıcı drama etkinliklerinin planlanmasında katılımcı öğrencilerin engellilik durumları, mevcut sosyal beceri düzeyleri ve hedeflenen sosyal beceri durumları göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca katılımcı gözlemci olan ikinci araştırmacı da her etkinlik kapsamında gözlem yaparak araştırmacı alan notlarını tutmuştur.

Yaratıcı drama etkinlikleri oluşturulurken sosyal beceri gelişimini destekleyeceği düşünülen aktiviteler planlanmıştır. Özel gereksinimli bireylerin ihtiyacı olan becerileri belirlemede belli başlı hususlar göz önünde bulundurulmuştur. Bunlar sırasıyla, sosyal becerilerin öğretim sırasını belirleme, yaratıcı drama etkinliklerini planlama (etkinliğin adı, etkinliğin sosyal beceri kazandırmadaki amacı, etkinliğin yürütüleceği ortam, etkinliğin süresi, etkinliğin tekrar durumu ve etkinlik için gerekli materyaller) şeklinde özetlenebilir. Etkinlik esnasında da etkinlik lideri görevini üstlenen araştırmacının yönlendirmelerine (yönerge verme, onaylama, pekiştirme) yer verilmiştir. Yaratıcı drama temelli sosyal beceri gelişiminin ortaya konmasında belli kavramlar alt başlıklar olarak belirlenmiştir. Bu alt başlıklar (a) akran ilişkili beceriler (b) kendini denetleyebilme becerileri (c) akademik beceriler (d) uyma becerileri (e) atılganlık becerileri şeklindedir.

Sosyal beceri gelişimini desteklemek ve kazandırmak amaçlı yaratıcı drama etkinlikleri, her bir beceri için ayrı ayrı tasarlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Etkinliklerin uygulanmasında; çalışma grubunun zihinsel engellilik düzeyi, yaşları ve yaratıcı drama etkinliklerinin uygulanabilirliğine uyumlu olma durumu göz önünde bulundurulmuş ve yaratıcı drama aşamaları da bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, yaratıcı drama etkinlikleri yapılırken; ısınma-hazırlık çalışmaları, canlandırma, değerlendirme-tartışma (Adıgüzel, 2006) gibi aşamalar dikkate alınmıştır. Akran ilişkili beceriler için grup çalışmalarını içeren etkinlikler tercih edilmiştir. Kendini denetleyebilme becerisi için bireyin kendi farkındalığını ortaya koyabileceği yaratıcı etkinliklere yer verilmiştir. Akademik beceriler için ise; bireysel çalışma ortamı oluşturulmuştur. Uyma becerileri için bireyin yerine getirebileceği yönergeler içeren aktiviteler tercih edilmiştir. Atılganlık beceriler için hem bireysel hem de grup etkinlikleri içeriğine uygun olacak şekilde planlanmıştır. Doğaçlama, rol oynama, rol kartları uygulanan tekniklerdendir. Tüm yaratıcı drama etkinlikleri kazandırılması hedeflenen etkinlik türüne göre uygulama evinde, müzik atölyesinde ve okul bahçesinde uygulanmıştır.

Alan notları gözlem tekniği esas alınarak toplanmıştır. Gözlemci katılımcı yaratıcı drama uygulama sürecini olumsuz yönde etkilememek adına ortamda arkada bulunmuştur ve araştırma notlarını orta düzey zihinsel engelli olan öğrencilerin sergiledikleri tutum ve davranışları esas alarak tutmuştur. Ayrıca alan notları; gözlem süresi, tarihi, ortam ve katılımcıların özelliklerini de içermektedir. Gözlemci araştırmacıların uygulama sürecinde notlar almasının, notları ayrıntılı biçimde kaydetmelerinin araştırma bulgularının yorumlanmasına (Merriam, 2009) olumlu katkı sağladığı düşünülmektedir.

Son aşamada ise; katılımcı öğrencilerin yaratıcı drama etkinlikleri sonrasındaki sosyal beceri gelişimlerinin tespiti için özel eğitim öğretmenleri tarafından değerlendirilen sosyal beceri düzeyi tespiti formunun son test şeklinde doldurulması sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Tümevarım yolu ile veriler sentezlenmiştir. Tümevarımcı veri analizi; gözlemler, görüşmeler, ürünler ve araştırma günlüğü yoluyla toplanan veriler bir araya getirilerek yapılan analiz yöntemidir (Bogdan ve Biklen, 2007). Verilerin analizine özel eğitim öğretmenleriyle yapılan ve katılımcı öğrenciler hakkında genel bir bilgiye ulaşmak amacıyla gerçekleştirilen yapılandırılmamış görüşmelerin analizi ile başlanmıştır ve bu doğrultuda elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavram ve temalar, çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlanmasıdır. İçerik analizinde elde edilen veriler; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde dört aşamada analiz edilir. Buradan elde edilen veriler doğrultusunda araştırma verilerinin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılarak devam edilmiştir. Betimsel analizde, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerinin çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı görüşme formu olarak adlandırılan konu ile ilgili soruların yer aldığı bir listeye sahiptir (Türnüklü, 2000). Katılımcı öğrencilerin sosyal beceri boyutlarının ayrıntılı bir şekilde sınıflandırılması için beş farklı tema belirlenmiştir. Araştırmacıların gözlemlerini yansıtan katılımcı gözlemci notlarının yer aldığı nitel veriler ile analiz tamamlanmıştır.

Geçerlik Güvenirlik Çalışması

Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği bu çalışmada geçerlik ve güvenirlik kavramları yerine inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik kavramlarının kullanılması daha doğru bir yaklaşım olacaktır (Mills, 2003). İnandırıcılık (trustworthiness) kavramına dikkat çeken Guba ve Lincoln'un (1982) inandırıcılık noktasında belirlemiş oldukları kriterler göz önünde bulundurulmuştur. İnandırıcılık noktasında araştırma da farklı veri toplama tekniklerinden yararlanılarak veri çeşitliliği sağlanmıştır. Derinlemesine gözlem, araştırmacı ön yargılarını azaltma, uzun süreli etkileşim ve uzman incelemesi de bu çalışmada kullanılmıştır. Aktarılabilirlik konusunda araştırmacıların okuyuculara, uygulama ve içerikteki benzerliklere karar vermesi için yeterli detayları vermesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın yöntem bölümünde; katılımcılar, araştırmanın gerçekleştirildiği yer, zaman ve içerik ile ilgili açıklayıcı bir şekilde bilgi verilmiştir. Birinci araştırmacı etkinlik sonrasında ikinci araştırmacı ise etkinlikler esnasında araştırmacı gözlem notlarını tutmuş ve her etkinlik sonrasında iki araştırmacının notları karşılaştırılmış ve tutarlılık durumu belirlenmiştir. Araştırmanın tutarlılığını artırmak için çalışmada elde edilen bulgular genelleme yapılmadan doğrudan okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca araştırma sürecinde elde edilen tüm veriler, araştırmacıların haricinde, farklı araştırmacılar tarafından değerlendirilmiş ve genel anlamda görüş birliği sağlanmıştır. Araştırmacıların birbirinden bağımsız olarak kullandıkları kodların tutarlığı "Görüş Birliği" ya da "Görüş Ayrılığı" şeklinde işaretlemeler yapılarak belirlenmiştir. Buna göre %87 oranında görüş birliği sağlanmıştır. Güvenirlik hesaplarının %70'in üzerinde çıkması, araştırma için güvenilir kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1994). Araştırmanın teyit edilebilirliğini sağlamak için, verilerin nasıl ve hangi aşamalarda toplandığı, verilerin nasıl kaydedildiği ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde; katılımcılara ilişkin verilere ve özel eğitim öğretmenleriyle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular neticesinde, orta düzeyde zihinsel engelli olan katılımcıların yaratıcı drama etkinlikleri öncesi ve sonrasındaki sosyal beceri düzeylerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Özel Eğitim Öğretmenlerinin Öğrencilerin Okul İçerisindeki Davranışlarına Yönelik Yorumlarına İlişkin Bulgular

Etkileşim Türü	Davranış Biçimleri	Ö1 Yorumu	Ö2 Yorumu
Bireysel Açından	Sessiz	K1, K4	K1, K4
	İnatçı	K3, K1, K2, K5	K1, K2, K5
	Bireysellik ön planda	K1, K6, K2, K7, K4	K3, K1, K6, K2, K7, K4
	Kıskanç	K6, K3	K3
	Çekimser	K3, K4	K3, K4
	Özgüven eksikliğinin olması	K3	K3
	Öfke probleminin olması	K2, K3, K5, K7	K3, K5, K7
	Başarısızlığı kabul etmeme	K6	K6
	Aşırı özgüvenli	K6	K6
	Dikkat dağınıklığının olması	K2, K7	K2, K7
	Sakin	K2, K4	K2, K4
	Davranışlarını dengeleyememe durumu	K6, K2	K6,
	Yeniliklere açık olmama	K7	K7, K3
	Sevecen	K8, K6	K8, K5
	Eleştirilere az düzeyde açık olma	K1	K1
	Kendini ifade edememe	K3, K5, K4	K3, K5, K4
Grup Açısından	İletişime kapalı	K1, K3, K4, K8	K1, K3, K4, K8
	Yönergelere uyamama	K1, K6, K2, K4	K1, K6, K2, K4
	Yönergelere uyma	K5	K5
	Grup etkinliklerine yatkın olma	K5, K8	K5, K8
	Grup etkinliklerine karşı isteksizlik	K3, K4, K7	K7, K3, K4,
	Aşırı sosyal olma	K6, K5	K6, K5
	İletişim becerisine sahip olma	K6, K8	K6, K8
	Lider ruhlu olma	K8, K6	K6
	Kişilerle iletişimde temas isteğinin olması	K6, K2	K6, K2
	İletişimde kendini iyi hissettiren kişilere yönelim	K6, K2, K5	K6, K2, K5
	Başkasını takdir etmeme	K3, K2, K7	K7

Tablo 2 incelendiğinde iki farklı etkileşim türü kapsamında farklı davranış biçimlerinin olduğu görülmektedir. Bireysel davranış çeşidi bakımından on altı farklı davranış biçimi, grup davranış çeşidi bakımından on bir farklı davranış biçimi olduğu tespit edilmiştir. Ö1 ve Ö2'nin öğrencilerin okul içerisindeki bireysel davranışlarına yönelik yorumlarına bakıldığında en fazla sahip olunan davranışların; "bireysellik", "inatçılık", "öfke probleminin olması", "iletişime kapalı olma" ve "yönergelere uymama" şeklinde olduğu, en az sahip olunan davranışların ise; "öz güven eksikliğinin olması", "başarısızlığı kabul etmeme", "aşırı özgüven", "yeniliklere açık olmama", "eleştirilere az düzeyde açık olma" ve "yönergelere uyma" şeklinde görüldüğü tespit edilmiştir. Ö1 ve Ö2'nin öğrencilerin okul içerisindeki grup içi davranışlarına yönelik yorumlarına bakıldığında ise; en fazla sahip olunan davranışların "iletişime kapalılık", "yönergelere uyamama", "grup etkinliklerine karşı isteksizlik", "iletişimde kendini iyi hissettiren kişilere yönelim" ve "başkasını takdir etmeme" şeklinde olduğu görülmektedir. Grup içi davranışlarda en az görünen davranış ise "yönergelere uyma" olarak tespit edilmiştir. Ayrıca tespit edilen bir diğer bulgu; en fazla farklı davranış biçimine sahip olan katılımcı öğrencinin "K6" olduğu, en az farklı davranış biçimine sahip olan katılımcı öğrencinin ise "K8" olduğudur.

Tablo 3. “Akran İlişkili Beceriler” Temasına Göre Katılımcı Öğrencilere Ait Ön Test ve Son Teste İlişkin Bulgular

		Katılımcılar																															
		K1		K2		K3		K4		K5		K6		K7		K8																	
		Ö1	Ö2	Ö1	Ö2	Ö1	Ö2	Ö1	Ö2	Ö1	Ö2	Ö1	Ö2	Ö1	Ö2	Ö1	Ö2																
		İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test														
Akran İlişkili Beceriler	Arkadaşlarını takdir etme	1	2	1	2	1	5	2	3	2	2	1	2	1	2	1	3	2	3	6	9	8	9	1	1	1	5	3	4	6	7		
	Arkadaşlarını oyuna davet etme	1	2	1	2	3	4	3	5	1	2	1	2	1	2	1	4	3	4	7	9	8	9	1	2	1	6	3	4	5	6		
	Arkadaşlarıyla konuşma	2	3	1	3	2	4	3	4	2	2	2	2	1	1	1	1	3	5	4	5	8	8	10	10	3	5	2	6	4	5	9	9
	Tartışmalara katılma	1	1	1	2	1	1	2	3	1	3	3	3	1	1	1	1	5	2	3	2	8	8	9	1	1	1	5	4	5	2	3	
	Arkadaşlarının haklarını savunma	1	3	1	1	1	3	2	3	1	3	2	3	1	1	1	1	4	2	3	6	8	7	8	1	2	1	5	4	4	2	2	
	Liderlik yapma	1	1	1	2	1	4	3	4	1	3	3	3	1	2	1	2	2	3	2	3	7	9	9	10	2	3	2	5	3	7	7	9
	Arkadaşlık kurabilme	1	3	2	3	1	4	3	4	2	3	1	3	1	3	1	3	3	4	3	4	7	8	10	10	2	4	2	5	3	5	6	8
	Mizah anlayışına sahip olma	1	4	3	3	2	3	3	4	2	2	2	3	1	2	1	2	2	5	4	5	8	9	8	9	2	4	3	5	3	5	7	9

Tablo 3 incelendiğinde, “akran ilişkili beceriler” teması altında toplamda sekiz kod oluşturulduğu ve katılımcıların ön test ve son test sonuçlarının belirlenen kodlara göre çalışma kapsamındaki iki özel eğitim öğretmeni tarafından (“Ö1” ve “Ö2”) değerlendirildiği görülmektedir. Buna göre; iki özel eğitim öğretmenin ifadeleri neticesinde arkadaşlarını takdir etme, arkadaşlarını oyuna davet etme, liderlik yapma, arkadaşlık kurabilme ve mizah anlayışına sahip olma kodlarında katılımcı öğrencilerde ön test ve son test arasında farklılık tespit edilmiştir. Buna karşın, “arkadaşlarıyla konuşma” koduna göre “K3”, “K4” ve “K6” kodlu katılımcılarda, “tartışmalara katılma” koduna göre; “K4” kodlu katılımcıda, “arkadaşlarının haklarını savunma” koduna göre; “K4” ve “K8” kodlu katılımcılarda, yaratıcı drama etkinliği açısından ön test ve son test bulguları arasında bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 4. “Kendini Denetleme Becerileri” Temasına Göre Katılımcı Öğrencilere Ait Ön Test ve Son Teste İlişkin Bulgular

		Katılımcılar																																			
		K1				K2				K3				K4				K5				K6				K7				K8							
		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2					
		İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test						
Kendini Denetleyebilme Becerileri		Düşük (1)																												Yüksek (10)							
	Öfkesini kontrol etme	2	3	2	3	2	4	3	4	1	2	1	2	2	3	4	5	2	3	2	3	3	6	5	6	1	2	1	4	2	3	3	4				
	Sorunlar karşısında soğukkanlı olma	1	2	3	3	2	3	3	3	2	2	1	2	4	5	4	5	1	3	2	3	5	5	4	5	1	2	1	3	2	3	4	4				
	Kurallara uyma	1	5	3	4	1	4	3	4	5	5	5	7	5	5	4	5	5	5	3	3	4	7	4	5	1	2	1	4	4	5	8	8				
	Uygun durumlarda uzlaşma	1	4	3	4	1	3	3	4	1	2	3	3	1	4	4	5	1	4	3	5	5	6	4	5	2	3	1	4	4	5	5	5				
	Başkalarının eleştirilerini kabul etme	2	4	2	2	1	3	3	3	1	2	3	3	1	3	1	2	2	3	3	4	3	5	4	6	2	3	1	4	4	5	4	6				
	İyi eleştiriler alma	1	3	3	4	2	3	2	5	2	2	3	4	3	3	1	2	1	3	3	4	4	4	5	6	2	3	2	5	4	5	5	6				

Tablo 4 incelendiğinde, “kendini denetleyebilme” teması altında toplamda altı kod oluşturulduğu ve katılımcıların ön test ve son test sonuçlarının belirlenen kodlara göre çalışma kapsamındaki iki özel eğitim öğretmeni tarafından (“Ö1” ve “Ö2”) değerlendirildiği görülmektedir. Buna göre; iki özel eğitim öğretmenin ifadeleri neticesinde öfkesini kontrol etme, sorunlar karşısında soğukkanlı olma, kurallara uyma, uygun durumlarda uzlaşma, başkalarının eleştirilerini kabul etme ve iyi eleştiriler alma kodlarında katılımcı öğrencilerde ön test ve son test arasında farklılık tespit edilmiştir. Buna karşın, kurallara uyma koduna göre “K5” kodlu katılımcıda yaratıcı drama etkinliği açısından ön test ve son test bulguları arasında bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 5. “Akademik Beceriler” Temasına Göre Katılımcı Öğrencilere Ait Ön Test ve Son Teste İlişkin Bulgular

		Katılımcılar																															
		K1				K2				K3				K4				K5				K6				K7				K8			
		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2					
		İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test				
		Düşük (1)														Yüksek (10)																	
Akademik Beceriler	Bağımsız olarak çalışabilme	1	2	2	4	2	3	3	4	3	5	3	4	1	3	1	2	1	4	2	4	3	7	7	8	3	6	2	4	3	5	9	9
	Bağımsız olarak görevlerini başarma	1	2	2	3	3	4	3	4	2	4	3	4	1	3	1	4	1	4	3	3	3	6	7	8	4	5	2	4	3	6	8	9
	Yönergeleri dinleme ve gerçekleştirme	3	5	3	3	4	5	3	4	6	6	4	6	6	7	4	5	4	5	4	5	6	6	6	7	4	5	4	5	4	8	9	10
	Boş zamanları uygun şekilde kullanma	1	1	2	4	1	2	2	5	2	4	3	4	1	3	1	2	2	5	2	6	5	5	5	6	3	3	1	2	3	5	4	5
	Gerektiğinde yardım isteme	2	4	3	4	1	2	3	3	3	7	4	5	1	3	1	3	1	4	4	5	2	5	4	5	4	8	3	4	3	6	5	6

Tablo 5 incelendiğinde, “akademik beceriler” teması altında toplamda beş kod oluşturulduğu ve katılımcıların ön test ve son test sonuçlarının belirlenen kodlara göre çalışma kapsamındaki iki özel eğitim öğretmeni tarafından (“Ö1” ve “Ö2”) değerlendirildiği görülmektedir. Buna göre iki özel eğitim öğretmenin ifadeleri neticesinde; bağımsız olarak çalışabilme, bağımsız olarak görevlerini başarma, yönergeleri dinleme ve gerçekleştirme, boş zamanları uygun şekilde kullanma ve gerektiğinde yardım isteme olarak belirlenen tüm kodlar göz önünde bulundurulduğunda bütün katılımcılarda yaratıcı drama etkinliği açısından ön test ve son test arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. “Uyma Becerileri” Temasına Göre Katılımcı Öğrencilere Ait Ön Test ve Son Teste İlişkin Bulgular

		Katılımcılar																															
		K1		K2		K3		K4		K5		K6		K7		K8																	
		Ö1	Ö2	Ö1	Ö2	Ö1	Ö2	Ö1	Ö2	Ö1	Ö2	Ö1	Ö2	Ö1	Ö2	Ö1	Ö2																
		İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test														
		Düşük (1)								Yüksek (10)																							
Uyma Becerileri	Yönergelere uyma	3	5	3	5	3	4	4	5	5	7	5	6	7	7	3	3	5	5	3	4	5	6	8	8	3	5	4	4	7	7	9	9
	Kuralları izleme	2	4	3	5	2	3	3	4	4	5	4	5	3	5	1	2	3	5	3	4	6	7	7	8	3	4	3	4	5	6	8	9
	Eşyalarını paylaşma	1	4	3	4	1	3	3	4	4	5	4	5	2	3	1	2	2	4	3	5	5	8	6	7	2	3	2	4	2	3	2	5
	Ödevlerini yapma	2	3	3	5	1	3	2	4	7	7	4	6	2	3	3	3	5	5	4	6	7	9	9	9	2	5	4	4	4	6	7	8
	Sorumluluklarını yerine getirme	2	3	3	5	2	3	3	5	5	6	3	5	1	3	3	4	2	4	3	6	6	7	8	9	2	3	3	4	4	7	8	9

Tablo 6 incelendiğinde, “uyma becerileri” teması altında toplamda beş kod oluşturulduğu ve katılımcıların ön test ve son test sonuçlarının belirlenen kodlara göre çalışma kapsamındaki iki özel eğitim öğretmeni tarafından (“Ö1” ve “Ö2”) değerlendirildiği görülmektedir. Buna göre; iki özel eğitim öğretmenin ifadeleri neticesinde, yönergelere uyma, kuralları izleme, eşyalarını paylaşma, ödevlerini yapma ve sorumluluklarını yerine getirme kodlarında katılımcı öğrencilerde ön test ve son test arasında farklılık tespit edilmiştir. Buna karşın, “yönergelere uyma” koduna göre “K4” ve “K8” kodlu katılımcılarda yaratıcı drama etkinliği açısından ön test ve son test arasında bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 7. “Atılganlık Becerileri” Temasına Göre Katılımcı Öğrencilere Ait Ön Test ve Son Teste İlişkin Bulgular

		Katılımcılar																															
		K1				K2				K3				K4				K5				K6				K7				K8			
		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2		Ö1		Ö2					
		İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test	İlk Test	Son Test				
		Düşük (1)																Yüksek (10)															
Atılganlık Becerileri	Başkalarıyla konuşmak için girişimde bulunma	1	2	1	3	1	3	3	4	1	3	2	2	1	1	1	1	1	4	3	5	9	10	10	10	4	6	5	5	4	7	8	9
	Arkadaşlarını oyuna davet etme	1	2	1	3	1	4	3	4	1	2	1	2	1	1	1	1	4	3	5	6	7	8	9	2	2	1	4	3	4	5	6	
	Kendisi için güzel şeyler söyleme	1	2	1	4	2	4	2	4	2	4	2	3	1	2	1	2	4	7	4	5	6	8	7	8	4	6	1	4	4	8	5	6
	Bilmediği kuralları sorma	1	2	2	2	1	3	3	3	1	4	3	4	1	2	1	2	1	6	3	4	3	8	9	9	4	5	2	3	3	6	6	7
	Kendini tanıtma	1	2	1	2	1	3	2	3	2	3	3	4	1	3	1	2	2	6	3	4	7	9	8	9	4	5	2	4	4	5	4	5
	Duygularını ifade etme	1	2	2	3	1	3	3	4	1	4	4	5	1	4	1	2	1	5	3	5	3	7	6	8	3	5	1	3	3	7	7	8
	Grup çalışmalarına katılma	2	5	2	6	2	4	3	6	2	4	4	5	3	5	2	5	2	6	3	6	4	8	8	9	3	4	2	4	4	8	9	10

Tablo 7 incelendiğinde, “atılgnlık becerileri” teması altında toplamda yedi kod oluşturulduğu ve katılımcıların ön test ve son test sonuçlarının belirlenen kodlara göre çalışma kapsamındaki iki özel eğitim öğretmenini tarafından (“Ö1” ve “Ö2”) değerlendirildiği görölmektedir. Buna göre; iki özel eğitim öğretmeninin ifadeleri neticesinde, başkalarıyla konuşmak için girişimde bulunma, arkadaşlarını oyuna davet etme, kendisi için güzel şeyler söyleme, bilmediği kuralları sorma, kendini tanıtmaya, duygularını ifade etme ve grup çalışmalarına katılma kodlarında katılımcı öğrencilerde ön test ve son test arasında farklılık tespit edilmiştir. Buna karşın, “başkalarıyla konuşmak için girişimde bulunma” ve “arkadaşlarını oyuna davet etme” koduna göre “K4” kodlu katılımcıda yaratıcı drama etkinliği açısından ön test ve son test arasında bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 8. Araştırmacının Alan Notlarına İlişkin Bulgular

Katılımcı özellikleri	Çevre	Gözlem süresi
K1 Etkinlikler sırasında sessiz kalır, grup çalışmasına uyum sağlar, yönergeleri izler		
K2 Talimatlara uymakta güçlük çekiyor, özgüven eksikliği var		
K3 Dil gelişimi özellikleri yetersiz, iletişim sorunu var		
K4 Dil gelişimi özellikleri yetersiz, iletişim sorunu var, odaklanma sorunu var	Uygulama evi	
K5 Kurallara uyum, heyecanlı, sabırsız, aceleci, etkinlikler sırasında oldukça aktif, müzik etkinliklerine oldukça meraklı	Müzik atölyesi	Bir dersin süresi (40 dk.)
K6 Yüksek akran ile ilgili beceriler	Okul bahçesi	
K7 Ön planda olmaya istekli, grup çalışmasına meraklı değil, dikkat çekici davranışlara sahip		
K8 Davranışsal ve bilişsel sınırlamaları vardır, dil gelişim özellikleri yetersizdir, odaklanma sorunu vardır		

Tablo 8 incelendiğinde araştırmacının alan notlarına göre toplam 8 katılımcının (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8) katılımcı özellikleri görülmektedir. Katılımcılara ait bu davranışların hem olumlu hem de olumsuz davranışlar olduğu belirlenmiştir. Ayrıca gözlemin yapıldığı ortam ve gözlem süresi ile ilgili bilgiler de tespit edilen diğer bulgulardır.

Tartışma

Bu araştırmada yaratıcı drama etkinliklerinin özel gereksinimli bireylerin sosyal beceri kazanımlarına etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda yaratıcı drama çalışmaları; öncesi, esnası ve sonrası olacak şekilde tasarlanmıştır. Öncesi aşamasında (a) tanışma-kaynaşma (b) özel eğitim öğretmenleriyle görüşme (c) öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin tespiti gerçekleştirilmiştir. Esnası aşamasında (d) planlanan yaratıcı drama etkinlikleri uygulanmıştır. Sonrası aşamasında ise; (e) yaratıcı drama etkinlikleri sonrasında sosyal beceri gelişiminin olup olmadığının değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu aşamaların her biri ayrı ayrı araştırmacı tarafından tasarlanmış, uygulanmış ve elde edilen bulgular çerçevesinde yorumlanmıştır.

Çalışmanın bulguları incelendiğinde; katılımcılara ait kişisel bilgilere ilişkin, özel eğitim öğretmenlerinin öğrencilerin okul içerisindeki davranışlarına yönelik yorumlarına ilişkin ve farklı temalardan oluşan katılımcı öğrencilere ait ön test ve son teste ilişkin bulgular tespit edilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde hem katılımcı öğretmenlerin hem de orta düzeyde zihinsel engelli bireylerin çalışma grubunu oluşturduğu görülmektedir. Katılımcı öğretmenlerden birinin işitme engelli öğretmeni diğerinin ise PDR'ci (psikolojik danışmanlık ve rehberlik) olduğu, öğrenci katılımcıların ise; orta düzeyde zihinsel engelli bireylerden oluştuğu ifade edilebilir. Çalışma grubunun oluşturulmasında belirli önceliklerin ölçüt olarak belirlendiği, çalışmanın yöntem bölümünde daha önce de ifade edilmiştir. Buradan yola çıkarak, katılımcı öğretmenlerin alanında uzman kişilerden oluşması çalışmanın özellikle uygulama kısmını kapsayan sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde önem arz etmiştir. Akyıldız'a (2017) göre; özel eğitim öğretmenlerinin, engellilerin toplumla bütünleşmesini sağlamada karşılaşılabilecek sorunların ve olumsuz algıların ortadan kaldırılması konusunda, etkili olma potansiyelleri vardır. Dahası bu öğretmenler engellilerin toplumsal bütünleşmesinin sağlanması ile ilgili makro düzeyde ele alınan politikaların uygulanmasında da önemli bir işlev görebilirler. Yılmaz (2018) yaptığı çalışmada; özel eğitim öğretmenlerinin, zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin temel becerilerinin geliştirilmesinde yaratıcı dramının öğrencilerin temel becerilerinin geliştirilmesinde etkili ve kullanılabilir olduğuna inandıklarını tespit etmiştir. Orta düzeyde zihinsel engelli bireylerden oluşan diğer çalışma grubu eşit sayıda kadın ve erkekten oluşmaktadır. Fakat bu eşitlik durumu, özellikle belirlenen bir ölçüt olmamakla birlikte, çalışmanın yürütüldüğü ortamda, belirlenen ölçütleri karşılayan tek bir sınıfın olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 2’de, özel gereksinimli olan öğrencilerinin okul içerisindeki davranışlarına yönelik özel eğitim öğretmenlerinin düşüncelerinden elde edilen bulgular etkileşim türleri şeklinde bireysel ve grup açısından kategorize edilmiş ve bu iki başlık altında yirmi yedi farklı davranış biçimi tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında olan iki özel eğitim öğretmeni (Ö1, Ö2) yaratıcı drama etkinlikleri öncesinde, katılımcı öğrencilerin okul içerisinde en fazla sergiledikleri bireysel davranışların “inatçılık, öfke probleminin olması, bireysellik, iletişime kapalı olma ve yönergeler uymama” olduğunu ifade ederlerken buna karşın, en fazla sahip olunan grup içi davranışların ise “iletişime kapalılık”, “yönergeler uymama”, “grup etkinliklerine karşı isteksizlik”, “iletişimde kendini iyi hissettiren kişilere yönelim” ve “başkasını taktir etmeme” şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Bulgular perspektifinde; orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin yaratıcı drama etkinliklerine başlamadan önceki sosyal becerileri ne düzeydedir şeklindeki araştırma sorusu, katılımcı bu bireylerde düşük düzey olarak karşılık bulmaktadır. Oran olarak fazla görülen bu olumsuz davranışların nedeninin düşük zihinsel kapasite, sosyal reddedilme, sınırlı iletişim becerileri, toplum içinde kendini geliştirebilme imkanının yetersizliği, deneyimlenmiş başarısızlıklar duygu ve düşüncelerin doğru bir şekilde ifade edilememesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. McIntyre ve diğerlerine (2006) göre; zihinsel engelli bireyler, daha çok öğretmen tarafından bildirilen problem davranışlara bunun yanı sıra daha zayıf iletişim ve sosyal becerilere sahiptir. Özen ve diğerlerine (2002) göre; engelli bireyler günlük yaşam içerisinde istenilen yönergeleri yerine getirememe gibi pek çok problem davranışlar göstermektedirler. Zihinsel engelli bireyler hakkındaki araştırmalar; engelli bireylerin, daha az olumlu sosyal davranışlar, akran etkileşimlerinde ilişkiyi başlatmada eksiklik, akranları ile birlikteyken düşük oranda ödül ve daha az iş birliğine giren davranışlar sergilediklerini ortaya koymaktadır (Gresham ve Elliot, 1993).

Çalışmanın bulguları neticesinde “Akran İlişkili Beceriler Teması”, “Kendini Denetleme Becerileri Teması”, “Akademik Beceriler Teması”, “Uyma Becerileri Teması” ve “Atılganlık Becerileri Teması” olmak üzere beş tema elde edilmiştir. Bu temalar doğrultusunda; Orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin yaratıcı drama etkinliklerine katılımlarından sonraki sosyal becerilerinin düşük düzeyden orta seviyenin üzerine çıktığı tespit edilmiştir ve yaratıcı dramanın sosyal becerilerin gelişimine olumlu katkı sağladığı bu beş temaya ait bulgular neticesinde ortaya konmuştur. Eldeniz Çetin (2005), zihinsel engelli öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmada, sosyal beceri öğretim programı üzerinde yaratıcı dramanın etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Tablo 3’te, akran ilişkili beceriler temasında, katılımcı öğrencilere ait ön test ve son teste ilişkin bulgular çerçevesinde toplamda sekiz kod oluşturmuştur. Arkadaşlarını takdir etme, arkadaşlarını oyuna davet etme, liderlik yapma, arkadaşlık kurabilme ve mizah anlayışına sahip olma kodlarında katılımcı öğrencilerde ön test ve son test arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yaratıcı drama etkinlikleri öncesi ve sonrası açısından her bir kod göz önüne alındığında katılımcı öğrencilerde akran ilişkili beceriler noktasında olumlu yönde gelişim görüldüğü söylenebilir. Yaratıcı drama ile duyguların daha rahat ifade edilmesini sağlamak, hayal gücünü geliştirmek ve iş birliği kurmayı kolaylaştırmak hedeflemektedir. Buradan yola çıkarak çalışma grubunu oluşturan orta düzey zihinsel engelli bireyler hakkında etkinlik öncesi tespit edilmiş olan “inatçılık, öfke probleminin olması, bireysellik, iletişime kapalı olma, yönergeler uymama ve grup etkinliklerine karşı isteksizlik” sorunsallarına çözüm olabilecek şekilde yaratıcı drama etkinlikleri planlanmış ve uygulanmıştır. Uygulanan etkinliklerin ağırlıklı olarak bir başkasıyla iletişim halinde olma durumunu içermesi ön planda tutulmuştur. Literatürde çalışma bulgumuzu destekler nitelikte farklı çalışmalarda mevcuttur. Eldeniz Çetin (2005) araştırmasının sonucunda; temel beceriler, temel konuşma becerileri, ilişkiyi başlatma becerileri, ilişkiyi sürdürme becerileri, grupla iş yapma becerileri, duygusal beceriler, kendini kontrol etme becerileri, yönerge verme becerileri ve bilişsel beceri düzeylerinde dramanın etkili olduğunu ifade etmiştir. Kaya (2011) çalışmasında yaratıcı drama yönteminin zihinsel engelli bireylerin kendilerini kontrol etmesi ve saldırgan davranışlarla başa çıkmada etkili olduğu sonucuna varmıştır. Avcıoğlu (2012) araştırmasında akran ilişkilerinde, dramanın olumlu yönde etkisi olduğu sonucunu tespit etmiştir. Taylor (2011) yaratıcı dramanın özdeğer ve güven, iletişim ve konuşma becerilerini geliştirdiğini saptamıştır. Liu (2020) yaratıcı dramanın özel gereksinimli çocukların yaratıcı dramada aktif ve olumlu gelişim elde

etmelerinin daha kolay olabileceğine değinmiştir. Papaioannou ve Kondoyianni (2022) özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin eğitiminde dramanın kullanımının bu bireylerde dil becerilerinin yanı sıra ekip çalışması ve sosyal becerileri geliştirdiğini tespit etmiştir.

Tablo 4'te, kendini denetleme becerileri temasında, katılımcı öğrencilere ait ön test ve son teste ilişkin bulgulara göre; toplamda altı kod elde edilmiştir. Buna göre; iki özel eğitim öğretmeninin ifadeleri neticesinde "öfkesini kontrol etme, sorunlar karşısında soğukkanlı olma, kurallara uyma, uygun durumlarda uzlaşma, başkalarının eleştirilerini kabul etme ve iyi eleştiriler alma" kodlarında katılımcı öğrencilerde ön test ve son test arasında farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılığın, yaratıcı drama etkinliklerin problem çözme, katılım becerilerini geliştirme, kendini kontrol edebilmede yardımcı bir faktör olabilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Yaratıcı drama etkinlikleri ile ilgili yapılan farklı araştırmalar da çalışma bulgumuzu desteklemektedir. Çorbacı Serin'in (2012) yaptığı çalışmada, zihinsel engelli ergenlerin sosyal beceri düzeyleri arttıkça davranış problemlerinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ilgaz (2014) yürüttüğü çalışmada, drama çalışmalarının duygusal kavramlarını en üst düzeyde öğrenmeyi sağladığını ifade etmiştir.

Tablo 5'te, akademik beceriler temasında, katılımcı öğrencilere ait ön test ve son teste ilişkin bulgulara göre; toplamda beş kod elde edilmiştir. Buna göre; "bağımsız olarak çalışabilme", "bağımsız olarak görevlerini başarma", "yönergeleri dinleme ve gerçekleştirme", "boş zamanları uygun şekilde kullanma" ve "gerektiğinde yardım isteme" olarak belirlenen tüm kodlar değerlendirildiğinde bütün katılımcı öğrencilerin yaratıcı drama etkinliği doğrultusunda ön test ve son testleri arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yaratıcı drama birçok sosyal becerinin öğretilmesinde etkili bir yöntemdir. Bu gerçeklik ışığında, yaratıcı drama etkinliklerinin uygulanmasından önce katılımcı öğrencilerin sosyal beceri düzeyleri hakkında bilgiler toplanmış ve öğrencilerde akademik becerinin de desteklenmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır. Diğer bir deyişle; drama etkinlikleri tasarlanırken bu durum göz önünde bulundurulmuş ve etkinlikler orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilere, grup çalışmasının yanı sıra bağımsız olarak da çalışma fırsatı sunmuştur. Bu sayede katılımcı öğrenciler yaratıcı drama etkinlikleri kapsamında, öğrenme sürecinde aktif rol üstlenmişler ve özellikle bağımsız olarak da çalışabilme durumunu etkili bir şekilde gerçekleştirebilmişlerdir. Bu çerçevede yaratıcı drama etkinliklerinin bireylerin akademik becerilerini geliştirmede etkili bir yöntem olduğu sonucuna varılmıştır. Sucuoğlu ve Özokçu (2005) da engelli öğrencilerin gerekli sosyal becerileri öğrenmelerinin akademik becerilerini artıracaklarını vurgulamaktadırlar. Yücesan ve Şendurur (2018) yaptıkları çalışmada, yaratıcı dramanın bireyin akademik benlik saygısını geliştirdiğini ortaya koymaktadırlar.

Tablo 6'da uyma becerileri temasında, katılımcı öğrencilere ait ön test ve son teste ilişkin bulgulara göre; toplamda beş kod elde edilmiştir. Buna göre; iki özel eğitim öğretmeninin ifadeleri neticesinde, yönergeler uyma, kuralları izleme, eşyalarını paylaşma, ödevlerini yapma ve sorumluluklarını yerine getirme kodlarında katılımcı öğrencilerde ön test ve son test arasında farklılık tespit edilmiştir. Zihinsel engelli bireyler üzerine yapılan birçok çalışmada bu bireylerin zihinsel yeterliliklerinin düzeyleri çerçevesinde uyumsuz davranışlara sahip olduklarına değinilmiştir. Bu nedenle kurallara ve yönergelere uyabilmeleri ve kendileriyle ilgili sorumlulukları alabilmeleri normal yaşlılarına nazaran daha güçtür. Fakat bu çalışma yaratıcı drama etkinliklerinin, orta düzeyde zihinsel engelli bireylerin günlük kişisel ödev ve sorumluluklarını yerine getirmelerinde yardımcı bir unsur olduğunu göstermektedir. Çalışma kapsamındaki etkinliklerin uygulama aşamasında bazı katılımcı öğrencilerin, uyma becerileri kapsamındaki kazanımlar için daha istekli olduğu bazıları ise daha ilgisiz ya da umursamaz tavır sergilediği tespit edilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus yaratıcı drama etkinliklerin planlanması ve uygulanması aşamasında bu bireylerin bireysel farklılıklarının da gözetiliyor olmasıdır. Uyma becerilerinden özellikle kuralları izleme, eşyalarını paylaşma, ödevlerini yapma ve sorumluluklarını yerine getirme de isteksiz ya da ilgisiz olan zihinsel engelli öğrencilerle istendik davranış için yaratıcı drama etkinliklerini içeren farklı ve tekrarlı etkinlikler gerçekleştirilmiş ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Yaratıcı drama etkinliklerinin, tutum ve davranış kazanımlarında olumlu etkilerinin olduğu saptanmıştır (Demir Acar ve Bayat, 2019). Malley ve

Silverstein (2014); yaratıcı drama yöntemlerinin özel gereksinimli çocukların eğitiminde kullanımının, akademik ve sosyal gelişimin yanı sıra akran kabulünde de olumlu etkilere sahip olduğunu saptamıştır.

Tablo 7’de, atılganlık becerileri temasında, katılımcı öğrencilere ait ön test ve son teste ilişkin bulgulara göre toplamda yedi kod oluşturulduğu ve katılımcıların ön test ve son test sonuçlarının belirlenen kodlara göre değerlendirildiği görülmektedir. Başkalarıyla konuşmak için girişimde bulunma, arkadaşlarını oyuna davet etme, kendisi için güzel şeyler söyleme, bilmediği kuralları sorma, kendini tanıtmaya, duygularını ifade etme ve grup çalışmalarına katılma kodlarında ön test ve son test arasında farklılık tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalarda, sosyal becerilerin kazanımları açısından zihinsel yetersizliği olan bireylerin normal akranlarıyla karşılaştırıldığında özgüven, kendini ifade etme ve iletişim konusunda daha fazla eksiklik yaşadıkları ortaya konmuştur. Bu konuda varılan nokta, zihinsel yetersizliği olan bireyler daha az gelişmiş sosyal becerilere sahip olduğudur. Diğer bir deyişle; bu bireylerin günlük yaşamlarını idame ettirebilmeleri ve başkalarıyla daha sağlıklı bir şekilde ilişki kurabilmeleri sosyal becerilere ne düzeyde sahip olduklarıyla doğru orantılıdır. Bu nedenle farklı düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip olan bireylerin eğitim almaları ve bu eğitim içeriğinde farklı yaklaşımlara yer veriliyor olması gerekmektedir. Çalışmada elde edilen sonuca göre; orta düzeyde zihinsel engelli katılımcılara uygulanan yaratıcı drama etkinliklerinin, bu bireylerin kendilerine olan öz güveninde, kendilerini ifade edebilmelerinde ve iletişim kurabilmelerinde olumlu katkı sağladığı düşünülmektedir. Aktif ve deneyimsel bir psikoterapi ortamı yaratan yaratıcı dramanın, özel gereksinimli bireyler üzerinde olumlu etki sunduğu bulunmuştur (Feniger-Schaal ve Orkibi, 2020). Önemli ve diğerlerinin (2015) yaptıkları araştırmada, yaratıcı drama eğitiminin özel gereksinimi olan çocukların konuşma ve ilişki kurma becerilerine üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Taylor (2011), yaratıcı drama programıyla bu çocukların özdeğer, özgüven, iletişim, problem çözme ve konuşma becerilerinin geliştiğini saptamıştır.

Elde edilen bu sonuçların yanı sıra, Tablo 8’de araştırmacı alan notlarına göre; zihinsel yetersizliği olan bireylerin özellikleri göz önüne alındığında; gelişimsel özellikleri, öğrenme özellikleri, motor-fiziksel gelişimleri, dil gelişimleri, sosyal gelişimleri gibi başlıklar ayrıca önem kazanmaktadır. Çalışmada yer alan katılımcı öğrencilerin tümü orta zihinsel engelli kategorisinde yer alsa da bazı hususlarda ayrışabilmektedirler. Bunun nedeni olarak, katılımcıların zihinsel engelli tanısı almış olmalarına rağmen temelde farklı gelişim özelliklerine sahip olmalarının etkili olduğu düşüncesi söylenebilir. Çelebi Şeker ve Aytıs (2023), zihinsel engelli bireylerde özellik veya yeteneklerin birbirinden farklı veya üstün olabileceğini belirtmişlerdir. Etkinlikler sırasında yapılan gözlemler sonucunda elde edilen araştırmacı notları da bu tespiti doğrular niteliktedir.

Bulgular neticesinde, ön test ve son test arasında farklılık tespit edilen sosyal beceri davranışlarının yanı sıra farklılık görülmeyen davranışlarda ortaya konmuştur. Akran ilişkili beceriler teması altında yer alan “arkadaşlarıyla konuşma, tartışmalara katılma, arkadaşlarının haklarını savunma” davranışlarında, bazı katılımcı öğrencilerde ön test ve son test arasında farklılık tespit edilememiştir. Bazı katılımcılarda var olan konuşma becerisindeki eksiklik, bazı katılımcıda ise zaten iletişim becerisinin iyi olması bunun nedeni olarak söylenebilir. Önalın Akfırat (2006), sosyal beceri yetersizliğini belirlemek için çocuğun davranış hakkında bilgisinin olup olmadığının ve o davranışı daha önce kullanıp kullanmadığının araştırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bahsedilen konuşma becerisinin eksikliğinin boyutu, planlanan yaratıcı drama etkinliği kapsamında ve sürecinde beklenen sosyal beceri davranışının kazandırılmasına engel teşkil etmektedir. Kendini denetleme becerileri teması altında yer alan “kurallara uyma” davranışında, katılımcı öğrencinin odaklanma ve direktifleri takip etmede sorun yaşamasının sonucu olarak beklenen sosyal beceri davranışının kazandırılması söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla bu katılımcı öğrencide ön test ve son test arasında farklılık tespit edilememiştir. Uyma becerileri teması altında yer alan “yönergelere uyma” davranışında farklılık tespit edilememesinin nedeni olarak; bu davranış türünde katılımcı öğrencilerin mevcut durumlarının zaten iyi düzeyde olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Son olarak atılganlık becerileri teması altında yer alan “arkadaşlarını oyuna davet etme ve başkalarıyla konuşmak için girişimde bulunma” davranışları için sahip olunması gereken konuşma becerisinin eksikliğinin etkili olduğu ifade edilebilir.

Özetle ifade etmek gerekirse; ön test ve son teste ilişkin bulgulara bazı becerilerde farklılık oluşmaması, tamamen katılımcı öğrencilerin farklı düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip olmalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Sonuç

Sonuç olarak, çalışmanın temelinde orta düzey zihinsel engelli bireylerde sosyal beceri açısından mevcut eksikliklerin ortaya konması ve bu yönde sosyal becerilerin geliştirilmesi esas alınmıştır. Bu doğrultuda uygulanan yaratıcı drama etkinlikleri neticesinde belirlenen temalar kapsamında hem anlamlı hem de anlamsız sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında; orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin yaratıcı drama etkinliklerine başlamadan önceki sosyal beceri düzeylerinin düşük seviyede olduğu belirlenmiştir. Buna karşın, yaratıcı drama tekniğinin orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin sosyal becerilerinin gelişimine olumlu katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Öneriler

Bu çalışmanın sonuçları esas alındığında;

- Özellikle hafif ve orta düzey zihinsel engelli bireylerin sosyal beceri düzeylerinin artırılması ve toplumla bütünleşmelerinin sağlanması amacıyla yaratıcı dramanın, mutlaka öğretim programlarına dahil edilmesi önerilmektedir.
- Zihinsel engelli öğrencilerin, özel gereksinimlere uygun olacak şekilde ve bireysel farklılıkları da gözetilerek özellikle sosyal gelişimlerinin sağlanması için, üniversite gibi eğitim kurumları başta olmak üzere disiplinler arası iş birlikleri önerilmektedir.
- Uygulanan yaratıcı drama etkinlikleri sonrasında bireylerin öğrendikleri becerileri farklı ortamlara genelleyeabilmeleri ve kalıcı hale getirebilmeleri ve bireylerin özellikle sosyal beceri ve yeterliliklerinin sağlanmasında daha geniş kapsamlı çalışmalar önerilmektedir.
- Edinim sağlanan becerilerde izleme ve genelleme çalışmasının yürütüldüğü araştırmaların sayısı artırılmalıdır. Zihinsel engelli bireylerin tüm gelişim alanlarının yaratıcı drama yöntemine yer verilerek desteklenmesi sağlanabilir.
- Özel eğitim öğretmenlerinin, yaratıcı drama alanda da yeterliliğe sahip olmaları sağlanmalıdır.
- Yaratıcı dramanın zihinsel engelli bireylerin eğitimine dahil edilebilmesi için gerekli sosyal, akademik ve politik düzenlemeler yapılabilir.
- Bu çalışma zihinsel engelli bireylerle sınırlandırılmıştır. Özel gereksinimli diğer bireylerin gelişimlerini de destekleneceği düşünülen yaratıcı drama uygulamalarının farklı alanlarda da kullanılması önerilmektedir.
- Yaratıcı drama uygulamalarıyla sosyal beceri gelişimlerinin tespit edildiği bu çalışmada bu bireylerin istihdam sağlayabilmelerinde yardımcı bir faktör olacağı ifade edilebilir. Buradan yola çıkarak bu bireylerin yaşamlarında olumlu yönde bir fark yaratacak yeni çalışma alanlarına ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.
- Çalışmada uygulanan yöntemin özel gereksinimli bireylerin davranış ve kavram öğretiminde kullanılması önerilmektedir.

Teşekkür

Bu çalışmanın gerçekleşmesi için gerekli izinlerin alınmasında araştırma ekibine büyük destek olan ve kolaylıklar sağlayan Karaman İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne ve verilerin toplanması için idarecileri ve özel eğitim öğretmenleri ile çalışmanın her anında büyük özveri ile destek olan Karaman ili Karaman Özel Eğitim Uygulama Okuluna teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Adıgüzel, H. Ö. (2006). Yaratıcı drama kavramı, bileşenleri ve aşamaları. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(1), 17-27. <https://doi.org/10.21612/yader.2006.002>
- Adıgüzel, Ö. (2013). *Creative drama in education* (6th ed.). Pegem Akademi.
- Adıgüzel, Ö. (2020). *Eğitimde yaratıcı drama* (6th ed.). Yapı Kredi Yayınları.
- Akyıldız, S. (2017). Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (39), 145. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.338158>
- Arbay, B., & Akfırat, F. Ö. (2012). Social skill development in hearing impaired children with creative drama method. *Creative Drama Journal*, 7(14), 48-62. <https://doi.org/10.21612/yader.2012.008>
- Arslan, A. (2019). *Zihinsel engelli bireylerde rekreatif etkinliklerden dramanın sosyal ve motor beceri gelişimine etkisi* (Thesis No. 551838) [Master's thesis, Necmettin Erbakan University]. Council of Higher Education National Thesis Center.
- Avcıoğlu, H. (2012). Zihinsel yetersizliği olan çocuklara sosyal beceri kazandırmada iş birliğine dayalı öğrenme ve drama yöntemlerinin etkililiği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim ve Bilim Dergisi*, 37(163), 123.
- Avşaroğlu, S., & Güleş, E. (2019). Investigation of life satisfaction of parents with children with special needs in terms of self-compassion and compassion levels. *Kastamonu Journal of Education*, 27(1), 365-376. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2960>
- Avşaroğlu, S., & Okutan, H. (2018). Zihin engelli çocuğu olan ailelerin yaşam doyumları, iyimserlik ve psikolojik belirti düzeylerinin incelenmesi. *MANAS Journal of Social Studies*, 7(1), 60.
- Başbuğ, S., & Adıgüzel, Ö. (2019). Müzede yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin sosyal bilgiler dersindeki başarılarına etkisi, *Yaratıcı Drama Dergisi*, 14(1), 1-32. <https://doi.org/10.21612/yader.2019.012>
- Baysan, S. (2014). Baysan, S. (2014). *Yaratıcı drama yöntemi ile özel öğrenme güçlüğü olan çocuklarda sosyal beceri geliştirme* [Bitirme projesi, Özel Doğaç Yaratıcı Drama Liderliği/Eğitmenliği]. Ankara.
- Berg, J., Diffenderffer, A., & Osher, D. (2022). *Assessing competencies for social and emotional learning: School climate assessments* (1st ed.). Routledge. <http://doi.org/10.4324/9781003102243>
- Bilgiç, E., & Alınterim, Z. (2024). Kaynaştırma uygulamaları sürecinde yaratıcı drama yöntemi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 19(1), 90-108.
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education an introduction to theory and methods*. (5th ed.). Pearson Education, Inc.
- Boran, E. (2010). *Risk gruplarıyla sosyal alanda yaratıcı drama çalışmalarının etkileri* (Thesis No. 277821) [Master's thesis, İstanbul University]. Council of Higher Education National Thesis Center.
- Briones, E., Gallego, T., & Palomera, R. (2022). Creative Drama and Forum Theatre in initial teacher education: Fostering students' empathy and awareness of professional conflicts. *Teaching and Teacher Education*, 117, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103809>
- Caldarella, P., & Merrell, K. W. (1997). Common dimension of social skills of children and adolescent: A taxon-omy of positive behaviors. *Social Psychology Review*, 26(2), 264-278. <https://doi.org/10.1080/02796015.1997.12085865>
- Cavkaytar, A. (2000). Zihin engellilerin eğitim amaçları. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 115-121.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). SAGE.
- Çelebi Şeker, N. N., & Aytıs, S. (2023). Zihin farklı bireyler için tasarlanacak bağımsız yaşam merkezlerinde kullanıcı özellikleriyle şekillenen mekânsal ihtiyaç programı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (31), 75- 96.

- Çorbacı Serin, G. E. (2012). *Zihinsel engelli ergenlerin sosyal beceri düzeyleri ve davranış problemleri ile ebeveynlerinin genel öz yeterlilik algı düzeylerinin karşılaştırılarak incelenmesi* (Thesis No. 313067) [Master's thesis, Dokuz Eylül University]. Council of Higher Education National Thesis Center.
- Demir Acar, M., & Bayat, M. (2019). The effect of diet-exercise trainings provided to overweight and obese teenagers through creative drama on their knowledge, attitude, and behaviors. *Childhood Obesity*, 15(2), 93-104. <https://doi.org/10.1089/chi.2018.0046>
- Diaz-Garolera, G., Pallisera, M., & Fullana, J. (2022). Developing social skills to empower friendships: Design and assessment of a social skills training programme. *International Journal of Inclusive Education*, 26(1), 1-15. <http://doi.org/10.1080/13603116.2019.1625564>
- Eldeniz Çetin, M. (2005). *Zihin engelli öğrenciler için hazırlanan sosyal beceri öğretim programının etkililiğinin incelenmesi* (Thesis No. 293147) [Master's thesis, Abant İzzet Baysal University]. Council of Higher Education National Thesis Center.
- Feniger-Schaal, R., & Orkibi, H. (2020). Integrative systematic review of drama therapy intervention research. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 14(1), 68. <https://doi.org/10.1037/aca0000257>
- George, N. J. (2000). Beneficial use of dramatics in the classroom. *New England Reading Association Journal*, 36(2), 6-10.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş* (A. Ersoy & P. Yalçinoğlu, Trans.). Anı Yayıncılık
- Gresham, F. M. (2016). Social skills assessment and intervention for children and youth. *Cambridge Journal of Education*, 46(3), 319-332. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2016.1195788>
- Gresham F. M., & Elliott S. N. (1993). Social skills interventions for children. *Behavior Modification*, 17(3), 287-313. <https://doi.org/10.1177/01454455930173004>
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *ECTJ*, 30(4), 233-252. <https://doi.org/10.1007/BF02765185>
- Hong, R., & Hong, Y. (2022). Experience, imagination and integration: Creative drama for values education. *Sustainability*, 14(18), 1-13. <https://doi.org/10.3390/su14181113>
- İlgaz, E. (2014). *Eğitici drama oyunlarından sonra yapılan değerlendirme çalışmalarının 60-72 aylık çocukların duygu kavramlarını kazanmaları üzerinde etkisi* (Thesis No. 372261) [Master's thesis, Marmara University]. Council of Higher Education National Thesis Center.
- İlhan, L. (2009). Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların çocuklarının özel eğitimleri sürecinde beden eğitimi ve spor etkinliklerine yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 38-48.
- Karaç Öcal, Y., Araç Ilgar, E., & Cihan, B. B. (2021). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin engellilerde spor kavramına yönelik metaforik algılarının incelenmesi. In E. Zorba & M. Duyan (Eds.), *Sporla bilim-4* (pp. 99-111). Serüven Yayınevi.
- Kasilingam, D., & Ajitha, S. (2022). Storytelling in advertisements: Understanding the effect of humor and drama on the attitude toward brands, *Journal of Brand Management*, 29, 341. <https://doi.org/10.1057/s41262-021-00253-7>
- Kaya, D. (2011). *Yetişkin zihin engelli bireylerin sosyal becerilerinin gelişiminde yaratıcı drama yönteminin etkililiğinin incelenmesi* (Thesis No. 278833) [Master's thesis, Abant İzzet Baysal University]. Council of Higher Education National Thesis Center.
- Kaya, D., & Eratay, E. (2009). Investigation of the effectiveness of creative drama method in the development of social skills of adults with intellectual disabilities. *Creative Drama Journal*, 4(8), 53-74.
- Koparan, Ş. (2003). Özel ihtiyaçları olan çocuklarda spor. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 153-160.

- Liu, Q. (2020). The guidance on the application of creative drama in special education. In Y. Zhang, X. Zang, & T. Volodina (Eds.), *6th International Conference on Education, Language, Art and Inter-cultural Communication (ICELAIC 2019)* (pp. 250-254). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.191217.120>
- Malley, S. M., & Silverstein, L. B. (2014). Examining the intersection of arts education and special education. *Arts Education Policy Review*, 115(2), 39-43. <https://doi.org/10.1080/10632913.2014.883894>
- McIntyre, L. L., Blacher, J., & Baker, B. L. (2006). The transition to school: Adaptation in young children with and without intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(5), 349-361. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2006.00783.x>
- Mentzer, M., & Boswell, B. (1995). Effects of a movement poetry program on creativity of children with behavioral disorders. *Impulse*, 3, 183-199.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (2nd ed.). Jossey Bass.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. SAGE.
- Mills, G. E. (2003). *Action research a guide for the teacher researcher* (2nd ed.). Pearson Education.
- Oyal, M. (2022). *Zihinsel öğrenme yetersizliği nedir?*. <https://www.mehmetoyal.k12.tr/zihinsel-engelliler-destek-egitim-programi>
- Önalın Akfırat, F. (2004). *Yaratıcı dramanın işitme engellilerin sosyal becerilerinin gelişimine etkisi* (Thesis No. 141444) [Doctoral dissertation, Ankara University]. Council of Higher Education National Thesis Center.
- Önalın Akfırat, F. (2006). Sosyal yeterlilik, sosyal beceri ve yaratıcı drama. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(1), 39-56. <https://doi.org/10.21612/yader.2006.004>
- Önemli, M., Totan, T., & Abbasov, A. (2015). Yaratıcı drama eğitiminin özel gereksinimi olan çocukların sosyal beceri alanlarından konuşma ve ilişki kurma becerileri gelişimine katkısı. *Asya Öğretim Dergisi*, 3(1), 50-65.
- Özen A., Çolak A., & Acar Ç. (2002). Zihin özürlü çocuğa sahip annelerin günlük yaşamda karşılaştıkları problem davranışlarla ilgili görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3(2), 1-13. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_00000000066
- Papaioannou, T., & Kondoyianni, A. (2022). Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin eğitiminde eğitimde drama kullanımı. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 17(1), 59-72.
- Patton, M. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Ed. & Trans.). Pegem Akademi.
- Radley, K. C., & Dart, E. H. (2022). What are social skills?. In K. C. Radley & E. H. Dart (Eds.), *Social skills teaching for individuals with autism* (pp. 11-21). Springer. http://doi.org/10.1007/978-3-030-91665-7_2
- Roy, B. (2007). How community theatre can enrich the life of a person with special needs. *Exceptional Parent*, 37, 32-33.
- Samancı, O. (2017). Çocuklarda sosyal beceri eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 281-288.
- San, İ. (1990). Eğitimde yaratıcı drama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23(2), 573-582. https://doi.org/10.1501/Egifak_00000000781
- Sevgi-İçyüz, B. (2019). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların sosyal becerilerinin gelişiminde yaratıcı drama yönteminin etkililiğinin incelenmesi* (Thesis No. 551296) [Master's thesis, Necmettin Erbakan University]. Council of Higher Education National Thesis Center.
- Sevimli, E. (2022). *Pandemi döneminde 6-18 yaş grubundaki özel gereksinimli çocukların annelerinin tükenmişlik düzeyleri ve aile işlevselliğinin incelenmesi* (Thesis No. 709381) [Master's thesis, Hacettepe University]. Council of Higher Education National Thesis Center.

- Sucuoğlu, B., & Özokçu, O. (2005). Kaynaştırma öğrencilerinin sosyal becerilerinin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Özel Eğitim Dergisi*, 6(1), 41-65. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_00000000086
- Taylor, J. (2011). Occupational therapy discovers special gifts. A therapeutic creative drama program. *The Communique' Illinois Occupational Therapy Association, June-July*, (3), 8-15.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitim bilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilecek nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 6(24), 543-559.
- Wright, C. (2008). Big friendly-fun. *The Times Educational Supplement*, (48), 17-26.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9th ed.). Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, G. (2018). *Zihin engelli öğrencilerin temel becerilerinin geliştirilmesinde drama ile öğretimin uygulanabilirliğinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Thesis No. 527794) [Master's thesis, Necmettin Erbakan University]. Council of Higher Education National Thesis Center.
- Yücesan, E., & Şendurur, Y. (2018). Effects of music therapy, poetry therapy, and creative drama applications on self-esteem levels of college students. *Journal of Poetry Therapy*, 31(1), 26-39. <https://doi.org/10.1080/08893675.2018.1396730>